Mutluluk Yolunda İnsanın Potansiyel Yetenekleri

Giriş

Tarih boyunca farklı din veya felsefeye dayansa bile, insanlığın ortak hedeflerinden biri dünya hayatını mesrurane geçirmektir. İnsanlar, araçları ve amaca ulaşmada kullandıkları inançları farklı olsa bile, aynı hedefe yönelik bir gayret içindedirler.

Bu anlamda her insanın gayesi "mutluluk fonksiyonunu" maksimum kılmaktır. Ancak gerek mutluluk tanımı ve gerekse mutluluğu etkileyen değişkenler ile ilgili görüş farklılıkları, mutluluğa giden yolları da farklı kılmıştır.

Mutluluk ile ilgili birçok değişik tanım yapılagelmiştir. Kimilerine göre mutluluk sadece akıllı insanların ulaşacağı bir erdemdir. Kimilerine göre pozitif bir his olan coşku, kimilerine göre hayattan bir bütün olarak veya kısmen memnun olmaktır.(Lu, s. 181) Fayda analizinin ilk filozofu Bentham'a göre ise mutluluk, lezzet verici şeyleri maksimum yapmak ve elem verici olanları ise minimum kılmaktır.(Madigan, s. 32) Bu farklı tanımlar içinde, bu makalede, mutluluk bir bütün olarak hayattan memnun olmak anlamında kullanılmıştır.

***

Bediüzzaman, mantık, felsefe ve fen bilimlerine ilgi göstermesine rağmen sonuçta sadece Kuran'a yönelir. Kuran'dan çıkardığı saadet modeli ile felsefeye meydan okur. Felsefenin telkiniyle cismani lezzetleri hedefleyen insanlara daha üstün bir lezzet kaynağı olarak ruhani lezzetlerden sözeder. 28 senelik hapis ve sürgün hayatına rağmen, Kuran'dan keşfettiği mutluluk modeli sayesinde mutluluğu yakaladığını söyler. Bundandır ki, hapiste bulunurken bile "tam saadetli" olduğunu beyan eder. Bediüzzaman, yazdığı Risâle-i Nur Külliyatı'nda, hakiki ve elemsiz saadetin yalnız iman dairesinde olduğunu iddia eder. Risale-i Nur'un temel stratejisini zahmetlerdeki rahmeti, gayrı meşru dairedeki elemi ve imanın bu dünyadaki sınırsız bir lezzetini göstermek üzerine bina eder.(Nursî (Ş), s. 269)

Bediüzzaman yazdığı eserlerini kitlelere ulaştırmada mutluluğa stratejik bir önem verir. Mutluluk stratejisinin bir gereği olarak, Risale-i Nur, "bu dünyada bir manevi Cehennemi dalalette gösterdiği gibi, imanda dahi bu dünyada manevi bir Cennet bulunduğu"nu ispat ediyor. İnsanların bu manevi cehennem azabını hissetmemelerini "hissi iptal eden ve beşerin nazarını afaka dağıtan ve boğan cereyanlar"ın "iptal-i his nevinden bir sersemlik vermeleri"ne bağlayan Bediüzzaman'a göre, ehl-i dalalet manevi azabını geçici bir süre için tam hissedemiyor. "Ehl-i hidayete dahi gaflet basıyor, hakiki lezzetini tam takdir edemiyor."(Nursî (Ş), s. 584)

Risâle-i Nur'un bu zamanda çokça muvaffak olmasının bu stratejiden kaynaklandığını beyan eden Bediüzzaman, stratejisinin üstünlüğünü şu gerekçeye dayandırıyor: "Akıbeti görmeyen, bir dirhem hazır lezzeti, ileride bir batman

lezzetlere tercih eden hissiyat-ı insaniye, akıl ve fikre galebe ettiğinden ehl-i sefahati sefahatten kurtarmanın çare-i yeganesi, aynı lezzetinde elemi gösterip hissini mağlup etmektir. Bu zamanda ahiretin elmas gibi nimetlerini, lezzetlerini bildiği halde, dünyevi kırılacak şişe parçalarını onlara tercih etmek, ehl-i iman iken ehl-i dalalete o hubb-u dünya ve o sır için tabi olmak tehlikesinden kurtarmanın çare-i yeganesi, dünyada dahi Cehennem azabı gibi elemleri göstermekle olur ki, Risale-i Nur o meslekten gidiyor."(Nursî(Ş), s. 582)

Bediüzzaman'a göre insan, potansiyel yetenekleri ve fıtri zaafları nedeniyle, ancak İlahi destek sayesinde saadeti bulabilir. Allah'ı denklem dışına çıkarıp, insanı kendi kendine mutlu olmaya kadir gören anlayışa mukabil, Bediüzzaman mutluluk için Yüce Kudret sahibine ilticayı zaruri görür. Bu nedenle insanın sahip olduğu potansiyel yetenekleri anlamaya özel bir önem atfeder.

A. İnsanın Potansiyel Yetenekleri

1. Kalp: Bütün duygulara bir kumandan

Bediüzzaman'a göre insanı mutlu kılmak, öncelikle onu tanımaktan geçer. İnsanın sahip olduğu yetenekleri bilmeden onları inkişaf ettirmek ve mutluluğa ulaşmada kullanmak mümkün olmaz. Bir çekirdek gibi büyük bir potansiyele sahip olan her bir insan, meleklerin dahi ötesindeki makamlara geçebilir.

Bediüzzaman'ın her bir insanda gördüğü potansiyel, Mevlânâ'nın Mesnevi'sindeki bir örneği anımsatır. Mevlânâ insanı tavuk altına kuluçkaya bırakılmış kaz yumurtasına benzetir. Tavuk altına kuluçkaya bırakılan kaz yumurtasından kaz çıkmasına rağmen, eğer bu yavru kendisine verilen farklı yetenekleri tanımazsa ve tavuk gibi olduğunu düşünse ancak karada yürür ve birkaç metre uçar. Oysa kendi yeteneğini keşfetse hem karada yürür, hem havada uçar hem de suda yüzer.(Eren, s. 55)

İnsan, Mevlânâ'nın misalinde olduğu gibi, sahip olduğu farklılıkları anladığında ve onları doğru kullandığında kamil insan anlamına dahil olarak iki cihan saadetine ulaşır. Bu anlamda insanı üstün kılacak yeteneklerin başında kalp gelir. Kalp bir et parçası değil, bütün latifeleri yöneten bir merkezdir. İnsanın cismani hayatının direği kalp organı olduğu gibi, manevi hayatı da kalp duygusuna bağlıdır. İman kalbî bir tasdikle kemale erdiği gibi, imanın tezahürü olan Allah'a muhabbet dahi kalben mümkün olur. Daha da ötesi insanın Rabb'ine bağlanmasında kalp bir santral görevini görür.

Bu denli öneme sahip ve ayine-i Samed olan kalbin gıdası zikir ve duadır. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "Şu kâinatta insan bir fihriste-i câmia olduğundan, insanın kalbi binler âlemin harita-i mâneviyesi hükmündedir. İnsanın mahiyetindeki kalbi, hadsiz hakaik-ı kâinatın mazharı, medarı, çekirdeği [gibidir.] ... Elbette ve herhalde, o kalbin Fâtırı, o kalbi işlettirmesini ve bilkuvve tavırdan bilfiil vaziyetine çıkarmasını ve inkişafını ve hareketini irade etmiş ki, öyle yapmış. Madem irade etmiş; elbette, o kalp dahi akıl gibi işleyecek. Ve kalbi işlettirmek için en büyük vasıta, velâyet merâtibinde zikr-i İlahi ile tarikat yolunda hakaik-ı imaniyeye teveccüh etmektir."(Nursî (M), s. 428, 429)

Kalbini zikir ve dua ile işleten bir insan, Rabb'i ile doğrudan doğruya görüşür. Hayatında kendisini tehdit eden tehlikelerden emin olmak ve kalben çokça istediği emellerine ulaşmak için "kalbinin telefonu"yla Rabb'ine iltica eder. Bu sayede endişelerini defederek saadete mazhar olur. Bu anlamda kalp duygusu insanı Rabb'ine bağladığı için büyük bir kıymete sahiptir.

i. İnsanın kalbindeki muhabbet sınırsızdır: Kalbin önemli olmasının başka bir nedeni sınırsız muhabbete beşiklik yapmasından kaynaklanır. Muhabbet ise kâinat ölçeğinde bir öneme haizdir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle "Muhabbet şu kâinatın bir sebeb-i vücududur. Hem şu kâinatın rabıtasıdır, hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır." Yani kâinatın yaratılışı İlahi muhabbetin bir neticesi olduğu gibi, devamı dahi her şeyde dercedilen muhabbete bağlıdır. Bu anlamda geniş bir mana ile kâinata bakan ve "Vedûd ismine mazhar olan muhakkıkîn-i evliya, bütün kâinatın mayası muhabbettir, bütün mevcudatın harekâtı muhabbetledir, bütün mevcudattaki incizab ve cezbe ve cazibe kanunları muhabbettendir." demişler. Çünkü muhabbet olmazsa her şey birbirine düşman ve hayat bir zindan olur. Muhabbetin bu denli önemli olmasındandır ki, her bir insanın kalbine kâinatı istilâ edecek bir muhabbet yerleştirilmiştir.(Nursî(S), s. 570)

İnsan, kalbine konulan bu sınırsız muhabbeti kullanarak mutluluğa ulaşır. Muhabbet insanı bütün kâinatla alakadar kılar.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "İnsan evvelâ nefsini sever. Sonra akaribini, sonra milletini, sonra zîhayat mahlûkları, sonra kâinatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır; onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemleriyle müteellim olabilir."(Nursî (S), s. 322) Yani muhabbet vasıtasıyla kâinatla olan alaka insan için lezzetlerin olduğu kadar, elemlerin dahi kaynağı olabilir. Bu nedenle muhabbeti saadete vesile kılmak, onu, yerinde kullanmakla mümkün olur. Bediüzzaman'a göre İlahi Hikmet her bir organı belirli maksatlar için halkettiği gibi, her bir duyguyu da belirli gayeler için insana vermiştir. Bu anlamda insan, ancak sahip olduğu duyguları veriliş maksadına uygun kullandığında saadeti yakalayabilir. O halde mutluluk arayan biri sınırsız muhabbetini nasıl kullanmalı?

ii. Kalpler ancak Allah'ı sevmekle tatmin olur: Bediüzzaman, sınırsız muhabbetin nasıl tatmin edileceği sorusuna cevap verirken, öncelikle muhabbetin nedenleri üzerinde durur. Çünkü insan ancak belirli sebeplerle bir şeye muhabbetini yönlendirir. Hatta muhabbetin sebepleri bir şeyde ne derece bulunursa, o şey o derece sevgiye layıktır. Bu anlamda Bediüzzaman Seyyid Şerif Cürcânî 'ye atıfla muhabbetin sebeplerini şöyle beyan eder: İnsan "ne şeyi severse, ya lezzet için sever, ya menfaat için, ya evlada meyil gibi bir müşâkele-i cinsiye için, ya kemal olduğu için sever."(Nursî (S), s. 566) Kısaca muhabbetin en önemli nedenleri cemal, yani güzellik, kemal, yani mükemmellik ve/veya ihsandır. İnsanın kalbindeki muhabbet sınırsız olduğundan ancak sınırsız olan bir cemal, kemal ve ihsanı bulmakla tatmin olur.

İnsan, kalbindeki muhabbeti ya nefis hesabına veya Allah namına kullanır. Nefsi mabud gibi kabul ederek her türlü isteklerine koşturmak, nefis hesabına dünyaya muhabbet etmektir. Bediüzzaman bu hataya düşen bir nefsi şöyle ikaz eder. Ey nefis, "sevdiğin şey, ya seni tanımaz, Allahaısmarladık demeyip gider (gençliğin ve malın gibi); ya muhabbetin için seni tahkir eder. Görmüyor musun ki, mecazî aşklarda yüzde doksan dokuzu, mâşukundan şikâyet eder. Çünkü, Samed aynası olan bâtın-ı kalple sanem-misal dünyevî mahbuplara perestiş etmek, o mahbupların nazarında sakildir ve istiskal eder, reddeder. Zira, fıtrat, fıtrî ve lâyık olmayan şeyi reddeder, atar.

"Madem öyledir, ey nefis, aklın varsa bütün o muhabbetleri topla, hakikî sahibine ver, şu belâlardan kurtul. Şu nihayetsiz muhabbetler, nihayetsiz bir kemal ve cemal sahibine mahsustur. Ne vakit hakikî sahibine verdin; o vakit bütün eşyayı Onun namıyla ve Onun aynası olduğu cihetle ıstırapsız sevebilirsin. Demek, şu muhabbet doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemek gerektir. Yoksa muhabbet, en leziz bir nimet iken, en elîm bir nikmet olur."(Nursî (S), s. 322, 323)

iii. Allah namına sevmek Allah'ı sevmektir: Bediüzzaman, insanın kalbindeki sınırsız muhabbetin Allah'ı isim ve sıfatlarıyla sevmek için verildiğini iddia eder. Ancak bu durum insanın dünyadaki sevgililere yönelmesine engel değildir. Çünkü dünyevi bir sevgilideki muhabbetin sebebi olan cemal, kemal ve ihsan gibi unsurların Allah'tan geldiğini bilerek onu sevmek, zaten Allah namına muhabbet etmektir. Bir şeyi Allah namına sevmek aslında Allah'ı sevmektir. "Meselâ, leziz taamları, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve o Rahmân-ı Rahîmin in'âmı cihetinde sevmek, Rahmân ve Mün'im isimlerini sevmektir; hem mânevî bir şükürdür. Şu muhabbet yalnız nefis hesabına olmadığını ve Rahmân namına olduğunu gösteren, meşru dairesinde kanaatkârâne kazanmak ve mütefekkirâne, müteşekkirâne yemektir."(Nursî (S), s. 583) Diğer deyişle, Allah`ı seven, yarattığı sanatları sever; yaratılanları Yaratıcıyla birlikte seveni de Yaratıcısı sever. Aradaki bağ koparıldığında, sevginin sınırsızlığı da kaybolur.

Kur'ân şakirdi dünyayı ve ondaki her şeyi "mânâ-yı harfi"yle, yani Esma-i Hüsna'yı gösterdiği cihetle sever, "mânâ-yı ismi"yle yani nefse hitap eden cihetle değil. "Ne kadar güzel yapılmış" der; "Ne kadar güzeldir" demez. Bediüzzaman, dünyayı bu tarzda, Allah namına sevmenin bu dünyada dahi önemli sonuçlarından sözeder: "Dünyaya muhabbetin ise, madem Cenâb-ı Hakk'ın namınadır. O vakit dünyanın dehşetli mevcudatı, sana ünsiyetli bir arkadaş hükmüne geçer. Mezraa-i âhiret cihetiyle sevdiğin için, herşeyinde âhirete fayda verecek bir sermaye, bir meyve alabilirsin. Ne musibetleri sana dehşet verir, ne zeval ve fenâsı sana sıkıntı verir. Kemâl-i rahatla o misafirhanede müddet-i ikametini geçirirsin. Yoksa, ehl-i gaflet gibi seversen, yüz defa sana söylemişiz ki, sıkıntılı, ezici, boğucu, fenâya mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur, gidersin."(Nursî (S), s. 589)

2. Vicdan: Ebediyetten başka hiçbir şeyle tatmin olmaz

Bediüzzaman her insanda bulunan temel duygulardan biri olarak "vicdan"dan sözeder. Doğruyu yapmaya meyletmek ve haksızlık yapmaktan uzaklaşmak isteği, bu duygunun sayesinde mümkündür. Bu yönüyle vicdan, insanda hükmünü sürekli icraya çalışan bir hakim gibidir. İyiliği, adaleti sürurla teşvik, kötülüğü sıkıntı ile tazip eder. Bu nedenle insanın

vicdanen rahat ve huzurlu olması, ancak fıtrata uygun hareket etmesi ile mümkündür. Bediüzzaman'a göre vicdan, fıtrata uygun hareketi sağlamak için verilen bir duygu olduğundan, insan, ancak bu fıtrat sahibinin isteklerine uygun hareket ettiğinde tam saadetli olabilir.

Vicdanın mutluluk için önemli olmasının bir başka gerekçesi yalnızca sonsuzlukla tatmin olmasıdır. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "İnsanın fıtrat-ı zîşuuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse, 'Ebed, ebed!' sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz."(Nursî (S), s. 482) Çünkü insanın "öyle arzuları ve matlapları var ki, ebedî saadetten başka hiçbir şey onları tatmin etmiyor."(Nursî (Ş), s. 58) Bundandır ki, bu dünyada dahi nefis devam ve beka hissi ile lezzet alır. Eğer bu ebedi yaşama aldatmacasını taşımasaydı, nefis hiçbir şeyden lezzet alamazdı.(Nursî (Ms), s. 155)

Ölüme karşı tüm isyanlar ve ölümsüzlük için bütün çalışmalar, insandaki ebediyet arzusunun bir göstergesidir. Bediüzzaman'a göre bu arzuyu sonsuz bir hayatta, sonsuz bir saadet müjdesi sunan Kur'an tatmin eder. Yoksa binlerce sene dünya saltanatı dahi olsa, ucunda yokluk görünen bir hayat, vicdan için saadetten ziyade azaptır.

3. Üç temel yetenek

Bediüzzaman'a göre insan, yaşayabilmek için üç temel yetenek ile donatılmış ve bu yeteneklere yaratılıştan bir sınırlama konulmamıştır. Bu nedenle aşırı uçlara kaçarak onları yanlış kullanmak mümkündür. Meleklerdeki sabit makamlara nisbetle, insanların en aşağı mertebeden meleklerin üzerine geçip kâinatın halifeliğine kadar uzanan mertebelere terakkisinde, bu yeteneklerin büyük önemi vardır. Bundandır ki, bu temel yeteneklerini Kur'an'ın emrettiği tarzda "orta yol"a çeken bir insan imtihanı kazanır. Bu yeteneklerin birincisi, "kuve-i şeheviye" ki, cinsi istek kudreti, yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi yeteneklerdir. İkincisi, "kuve-i gadabiye" ki, zararlı şeyleri def etmeye insanı sevk eden yetenektir. Üçüncüsü ise, "kuve-i akliye" olarak adlandırılan ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırmak için verilen yetenektir.

İnsanın bu temel yeteneklerine bir sınırlama konulmadığından her birisinin ifrat, tefrit ve vasat mertebesi bulunur. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "kuvve-i şeheviyenin tefrit mertebesi humuddur ki, ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi fücurdur ki, namusları ve ırzları pâyimal etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi ise iffettir ki, helâline şehveti var, harama yoktu... Ve keza, kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi, cebanettir ki, korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevvürdür ki, ne maddî ve ne mânevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdadlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u diniye ve dünyeviyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz...Ve keza, kuvve-i akliyenin tefrit mertebesi gabâvettir ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezedir ki, hakkı bâtıl, bâtılı hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekâya malik olur. Vasat mertebesi ise hikmettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder, bâtılı bâtıl bilir, içtinap eder."(Nursî (I), s. 29) Bu anlamda insan yaşamak için kendisine verilen bu üç temel yeteneklerini "orta yol"(vasat)da kullandığında saadeti yakalar. Kur`ân gibi semavi mesajlar, haksızlık, zulüm ve mutsuzluğa neden olacak bu temel yetenekleri vasata çekmek için gönderilmiştir.

Kaynakça:

Eren, Şadi, Mesnevi Bahçesi'nde Tasavvuf, Nesil Yayınevi, İstanbul 1996.
Lu, Luo, "Sources of Happiness: A Qualitative Approach", The Journal of Social Psychology, April 1997.
Madigan, Timothy J., "Godless Hapiness", Free Inquiry, Summer 1998.
Nursî, Bediüzzaman Said(I), İşaratü'l-İ'caz, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1994.
Nursî, Bediüzzaman Said(L), Lem'alar, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994.
Nursî, Bediüzzaman Said(M), Mektubat, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994.
Nursî, Bediüzzaman Said(Ms), Mesnevi-i Nuriye, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994.
Nursî, Bediüzzaman Said(S), Sözler, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.
Nursî, Bediüzzaman Said(Ş), Şualar, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994.